

Streszczenie

Podróże i mobilność terytorialna Zamoyskich w XIX wieku w świetle korespondencji rodzinnej

Ród Zamoyskich należał do najwybitniejszych polskich rodzin arystokratycznych. W XIX wieku rodzina bardzo się rozrosła dzięki małżeństwu XII ordynata Stanisława Kostki Zamoyskiego (1775-1856) z Zofią z Czartoryskich (1778-1837). Z tego związku urodziło się dziesięcioro dzieci, w tym siedmiu synów. Zapoczątkowali oni kilka linii rodu Zamoyskich, z których niektóre trwają do czasów obecnych. Bohaterami rozprawy są dzieci, wnuki i częściowo prawnuki Stanisława Kostki Zamoyskiego.

Tematem rozprawy jest ważny element życia codziennego rodziny Zamoyskich, jakim było podróżowanie. Z podróżowaniem wiąże się kwestia mobilności, czyli zmiany miejsca w przestrzeni jednostek i grup. Zagadnienie podróży w tej pracy jest rozumiane szeroko jako „mobilność przestrzenna człowieka, której rezultatem jest opuszczenie ‘domu’ i zmiana dotychczasowego środowiska społecznego i geograficznego, a często także kulturowego i naturalnego”. Obejmuje zatem nie tylko dalekie zagraniczne podróże, ale także zwyczajne wyjazdy związane z życiem prywatnym i sprawami publicznymi. Zakres chronologiczny obejmuje okres „długiego XIX wieku”, od III rozbioru Polski w 1795 roku do odzyskania niepodległości w 1918 roku.

Zasadniczą podstawę źródłową pracy stanowi rękopiśmienna korespondencja Zamoyskich przechowywana w państwowych i prywatnych archiwach, muzeach oraz bibliotekach w kraju i za granicą (Lwów, Lewocza). Dodatkowo wykorzystano pamiętniki i relacje prasowe.

Praca ma strukturę rzeczową i składa się z siedmiu rozdziałów.

Pierwszy rozdział przedstawia ród Zamoyskich i jego poszczególne linie w omawianym okresie. Ukazano ważniejszych przedstawicieli rodziny i ich aktywność polityczną, społeczną i gospodarczą, a także podstawowe informacje dotyczące głównych siedzib Zamoyskich. Uzupełnieniem są tablice genealogiczne.

Drugi rozdział poświęcony został realiom podróżowania. Omówiono materialne aspekty przemieszczania się z miejsca na miejsce, ewolucję środków transportu, zmiany związane z rozwojem sieci drogowej i kolejowej. Przedstawiono kwestię przygotowań do wyjazdu, bagaży, udziału służących w podróży, wydatków, formalności związanych z wyjazdami zagranicznymi, a także wypadków komunikacyjnych, w których uczestniczyli Zamoyscy.

Rozdział trzeci dotyczy podróży edukacyjnych. Przedstawia ścieżki edukacyjne młodych Zamoyskich, którzy na ogół zdobywali wykształcenie za granicą. Z kolei odbywanie praktyk gospodarskich łączyło się z wyjazdami krajowymi. Uwzględniony został problem wyjazdów edukacyjnych dziewcząt, czasem na pensje, częściej do krewnych. Ukazano trwałość wzorców wywodzących się z poprzedniej epoki, zwłaszcza obecność elementów nowożytnej *Grand Tour* w podróżach edukacyjnych Zamoyskich. Ustalono najważniejsze kierunki wyjazdów edukacyjnych w pokoleniu dzieci i wnuków Stanisława Kostki Zamoyskiego oraz specyficzne tradycje rodzinne.

Przedmiotem rozdziału czwartego są wyjazdy związane ze sprawowaniem funkcji publicznych oraz działalnością gospodarczą. O ile w pierwszej połowie XIX wieku Zamoyscy spędzali wiele czasu za granicą, o tyle w późniejszym czasie konieczność osobistego zaangażowanie w sprawy gospodarcze nie pozwalała już na wielomiesięczną nieobecność w majątku. Częściej za to wyjeżdżano w interesach do miast, zwłaszcza w celu zawierania kontraktów, załatwiania spraw finansowych lub uczestnictwa w wystawach rolniczo-przemysłowych, które stanowiły ważny element promocji własnej wytwórczości i poszukiwań

rynku zbytu.

Rozdział piąty prezentuje podróże rodzinne i towarzyskie. Po powstaniu listopadowym rodzina Zamoyskich uległa rozproszeniu, część jej przedstawicieli znalazła się na emigracji politycznej. Dlatego spotkania rodzinne odbywały się głównie za granicą, we Florencji, Paryżu, Wiedniu, Monachium albo w różnych kurortach Europy. W drugiej połowie XIX w. podtrzymywaniu kontaktów rodzinnych bardzo rozrośniętego rodu służyły odwiedziny w majątkach, uroczystości rodzinne, wyjazdy na karnawały, wyścigi, polowania. Kontakty te funkcjonowały ponad granicami politycznymi, ponieważ Zamoyscy mieszkali w różnych dzielnicach zaborowych.

Rozdział szósty prezentuje podróże kuracyjne i rekreacyjne, najpierw osobno dla każdej linii rodu, potem w ujęciu syntetycznym. Dane z korespondencji pozwoliły ustalić częstotliwość wyjazdów kuracyjnych Zamoyskich w poszczególnych dekadach, główne destynacje, preferowany typ uzdrowisk. Przykład rodziny Zamoyskich przeczy tezie o rozrywkowym i towarzyskim charakterze wyjazdów do kurortów. W ich przypadku wyjazdy motywowane były przede wszystkim poważnymi problemami zdrowotnymi i często traktowane jako przykra konieczność, a rozrywki znajdowały się na marginesie. Czasem wyjazdy do uzdrowisk były okazją do wycieczek turystycznych lub krajoznawczych albo pielgrzymek do sanktuariów.

Ostatni, siódmy rozdział podejmuje problem wyjazdów „niezamierzonych”, czyli uwarunkowanych sytuacją polityczną lub przymusowych, takich jak zesłania, deportacje, ucieczka przed represjami. Dotknęły one w mniejszym lub większym stopniu wszystkie linie Zamoyskich. „Niezamierzone” wyjazdy ukazują związek rodzinnej historii Zamoyskich z dziejami narodu polskiego w epoce zaborów.

Tomasz Stanczuk